

Використання творчого підходу у період професійного становлення магістрантів сприятиме розвитку їхнього творчого потенціалу. Пришвидшиши цей процес допоможе провадження науково-дослідних завдань, самостійної роботи та педагогічної (виробничої) практики студентів з відповідним коригуванням змісту навчальних занять і форм організації їхнього виконання.

Наголосимо, що становлення особистості та її професіоналізм реалізуються під час професійної діяльності. Одним з найважливіших компонентів професійності майбутнього фахівця є професійна компетентність. Сьогодні формування особистісних якостей майбутніх фахівців під час навчання – одне з пріоритетних завдань їхньої підготовки в умовах магістратури. Неодмінною умовою дієвості керівництва самовихованням студентів є висока теоретична й методична підготовка усіх керівників і науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти.

1.3. Професійна підготовка вчителя нової української початкової школи: соціокультурний вимір

Загалом у сучасних умовах інтегрування до світового цивілізаційного простору освіту розглядають як «особливий соціокультурний феномен», оскільки вона виконує такі функції: відтворення в освітніх структурах культурних зразків і норм життя; формування суспільного і духовного життя людини; прискорення культурних змін і перетворень у суспільному житті та в окремій людині¹.

¹ Євтух М., Пелех Ю., Матвійчук А. Постнекласична педагогіка: філософсько-методологічне осмислення наукового концепту // Освіта для сучасності = Edukacja dla współczesności : зб. наук. пр. : у 2 т. / Мін-во освіти і науки України, НАПН України, НПУ імені М. П. Драгоманова, Комітет пед. наук Польської академії наук, Наукове товариство «Польща-Україна», Інститут педосвіти і освіти дорослих НАПН України, Асоц. ректорів педуніверситетів Європи ; редкол. : В. Г. Кремень та ін. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. Т. 1. 662 с. С. 104–117.

На думку В. Кременя, в сучасних умовах важливо розглядати освіту і «як соціальний інститут, і як педагогічну систему, що охоплює технологію освітньої діяльності (методи, викладання, зміст, форми і способи організації навчального процесу)». Сьогодні вартісними є напрацювання педагогів-новаторів, теоретиків і практиків щодо модернізації педагогічної науки. Водночас «освітня реформа аж ніяк не вичерпується педагогічними новаціями, природними за будь-яких обставин. Головну мету вона вбачає у докорінному перетворенні освітньої системи саме як соціального інституту»¹. Учений наголошує на тому, що наша школа – «інститут насамперед культури, який вирішує завдання підготовки дитини не тільки до професійного, а й до соціального життя»².

Розгляд проблем освіти в контексті соціокультури дає підстави стверджувати, що серед важливих чинників інноваційних процесів у системі освіти України зазначають: «освіта як культурно-історичний феномен за своєю природою є культуроідповідною; освіта – це та частина культури, що відтворює її у цілісності; освіта в системному відношенні ізоморфна культурі; освіту і культуру пов'язує людина як її носій і суб'єкт пізнання; мета сучасної освіти – людина культури». Отож заслуговує на увагу культурологічний (соціокультурний) підхід у реформуванні сучасної школи, що передбачає, передусім, урахування соціокультурної картини світу. Такий підхід до окреслення професійної підготовки педагога І. Коновалчук визначає як «процес професійно-особистісного становлення майбутнього фахівця у площині засвоєння загальнокультурного знання і способів його практичного застосування»³.

«Педагогічна свідомість учителя, – зазначають польські вчені, – повинна розглядатися з погляду бачення нової ситуації, но-

¹ Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі : монографія / Акад. пед. наук України. 2-ге вид. Київ : Знання України, 2011. 520 с.

² Там само.

³ Коновалчук І. І. Соціокультурні детермінанти інноваційних освітніх процесів [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://eprints.zu.edu.ua/7139/1/Konovalchuk.pdf>

вих потреб і завдань¹, тобто з урахуванням суспільних вимог до особистісно-професійного становлення майбутнього вчителя.

У Законі України «Про освіту» (2017) наголошено, що метою сучасної освіти є «всебічний розвиток людини ..., формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, забагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору»².

Спираючись на положення та провідні напрями реалізації Законів України «Про вищу освіту» (2014), «Про освіту» (2017), Концепції загальної середньої освіти (2001), Національної доктрини розвитку освіти України в ХХІ ст. (2002), Національної стратегії розвитку освіти України на період до 2021 року (2013), Державних стандартів загальної початкової освіти (2011), Концепції «Нова школа. Простір освітніх можливостей» (2016) та інших нормативних документів, зазначимо, що сучасна система освіти потребує висококваліфікованих фахівців, здатних до конкурентоспроможної педагогічної діяльності в інноваційному суспільстві, самоосвіти, саморозвитку та професійного самовдосконалення, спроможних успішно впроваджувати освітні стандарти, новітні педагогічні технології.

Теоретико-методологічні аспекти інноваційних процесів у руслі соціокультурних проблем освіти досліджують І. Бех, П. Вебер, І. Дичківська, А. Капська, І. Коновалчук, В. Раєвський, В. Огнев'юк, М. Подимов, М. Поташник, А. Пригожин, К. Роджерс, П. Саух та ін. Проблему професійної підготов-

¹ Markocki Z. Nauczyciel – wychowawca wobec nowej rzeczywistości edukacyjnej społeczeństwa // KU Dobrej Szkoły. Nauczyciele. Technologie kształcenia / Redakcja naukowa Czesław Prewka. Tom II. Wyższa Szkoła Humanistyczna TWP w Szczecinie, Instytut Technologii Eksplotacji. PIB, Radom, 2009. 15–21S.

² Закон України «Про освіту»: прийнятий 05.09. 2017 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://osvita.ua/legislation/law/2231/>

ки майбутнього педагога висвітлено в наукових працях зарубіжних та українських учених (Ю. Бабанський, Г. Васянович, С. Гончаренко, Р. Гуревич, І. Зязюн, В. Кремень, В. Кузь, П. Мазур, О. Мариновська, З. Маркоцький (Z. Markocki), Н. Мачинська, Н. Морзе, О. Отіч, А. Сайдак, С. Сисоєва, Р. Скульський, Г. Філіпчук та ін.). Різні аспекти підготовки майбутніх учителів початкової школи відображені в докторських дисертаціях таких учених, як Н. Бібік, В. Бондар, О. Будник, О. Кучерявий, С. Мартиненко, І. Пальшкова, О. Савченко, О. Хижна, Л. Хомич, О. Федій, О. Ярошинська та ін. Однак проблему професійної підготовки майбутнього фахівця початкової освіти у соціокультурному вимірі вважаємо висвітленою недостатньо.

Спробуємо обґрунтувати теоретичні аспекти професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у соціокультурному вимірі Нової української школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній філософсько-педагогічній науці соціокультурний вимір освіти розглядають як процес оптимального входження особистості у світ науки і культури у межах загального духовного розвитку суспільства. Отож підготовку майбутнього вчителя початкової школи визначаємо як соціально-ціннісний процес реалізації суб'єкт-суб'єктних взаємин викладача і студента (вчителя і учня) у соціокультурному середовищі.

У теорії і практиці вищої педагогічної освіти простежується тенденція міждисциплінарного спрямування професійної підготовки фахівця. Як зауважує Н. Мачинська, «міждисциплінарний контекст проблематики підготовки вчителя, в основу якого покладено досягнення загальної дидактики, здобутки психолого-гічних течій, а також досягнення методології суспільних наук, зокрема методології педагогіки, зумовлює необхідність відходу від твердих традиційних схем у педагогічній освіті вчителів»¹.

Отже, «творення сучасної системи педагогічної освіти повинно ґрунтуватися на національних освітніх і виховних традиці-

¹ Мачинська Н. І. Міждисциплінарний контекст підготовки вихователя дошкільного закладу та вчителя початкової школи в умовах наступності // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. 2016. Вип. 30. С. 100–109.

ях, їхньому збереженні і примноженні, і водночас на врахуванні кращих досягнень педагогічної освіти інших країн»¹. У нашому дослідженні розглянемо соціокультурні аспекти підготовки вчителя, формування етнокультурної компетентності щодо використання національно-виховних схем у педагогічному процесі початкової школи. Власне готовності вчителя до формування «цілісної, всебічно розвиненої особистості учня, здатного до критичного мислення» і водночас «патріота з активною позицією, який діє згідно з морально-етичними принципами і здатний приймати відповідальні рішення», як зазначено в Концепції Нова українська школа...»².

Система фахової підготовки вчителів початкової школи є цілісним комплексом взаємозв'язаних між собою структурних елементів: мети, завдань, змісту освіти, методів і засобів викладання, форм організації педагогічного процесу, результатів тощо. Специфіка підготовки саме вчителя початкових класів зумовлена тим, що він працює з конкретними дітьми свого класу, здійснює поліпредметне викладання, проте завдання його професійної діяльності не лише особистісно, а й соціально зумовлені – підготовка учнів до опанування змісту освіти в основній і старшій школі, а також до активної участі в суспільному житті, свідомого виявлення громадянської позиції. Учитель початкової школи повинен закласти в них так званий фундамент людської особистості, дати міцне підґрунтя для опанування основами наук, щоб у майбутньому ці учні могли включитися в різні сфери життя (розвивати науку, мистецтво, виробляти продукцію, працювати у сфері міжнародних відносин, поширювати суспільний досвід).

Підготовка майбутнього вчителя в умовах стандартизації початкової освіти. Реформування сучасної освіти України взаємозв'язане з питанням її стандартизації. Цей дієвий на-

¹ Мачинська Н. І. Міждисциплінарний контекст підготовки вихователя дошкільного закладу та вчителя початкової школи в умовах наступності // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. 2016. Вип. 30. С. 100–109.

² Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://mon.gov.ua/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%202016/12/05/konceptziya.pdf>

прям передусім нормативно-правового регулювання системи освіти дуже важливий. «Завдяки запровадженню стандартів вищої освіти навчальний план, навчальна програма, підручник, посібники із певної дисципліни отримують загальний стережень, точку відліку та критерій оцінки їх якості. Стандартизація вищої освіти інтегрує мету, завдання, цінності, принципи, форми, зміст і методи освітньої діяльності»¹.

Актуальною проблемою розроблення стандартів для загальної середньої та вищої школи є врахування кращого світового освітнього досвіду, а також забезпечення тісного зв'язку теорії з практикою. Сьогодні практично відсутні стандарти підготовки вчителя початкових класів, отож кожен педагогічний інститут чи університет, користуючись своєю автономією, самостійно визначає зміст професійної підготовки.

Водночас немає наступності у пропонованих для обговорення освітніх стандартах (стандарт початкової загальної освіти, стандарт базової і повної загальної середньої освіти, стандарт вищої педагогічної освіти). І це не випадково, адже 2015 року прийняли Закон України «Про вищу освіту» і лише 2017 року – Закон України «Про освіту». Відповідно, запропоновані стандарти вищої освіти для підготовки вчителя дещо відрівні від нормативно-правових зasad, визначених для загальної початкової освіти. Отже, стандарт вищої освіти – це важливий офіційний документ, певна академічна норма, «масштабний соціокультурний проект, що охоплює всі ланки освіти»².

Іншою важливою проблемою у підготовці вчителя є її відірваність від навчально-виховної практики в школі. Наприклад, з 2018 навчального року декларується переход усіх початкових шкіл на роботу за методикою інтегрованого навчання. Водночас педагогічні університети ще абсолютно не адаптовані для підготовки інноваційного вчителя, спроможного реалізувати окреслені навчально-виховні та розвивальні завдання. Власне функціональність вважають однією з базових вимог до підго-

¹ Кисельова О. І., Янкова О. В. Зміст та завдання стандартизації вищої освіти // Наука і освіта, 2013. № 6. С. 90–95.

² Там само.

товки вчителя. Як зазначає З. Маркоцький, ця характеристика, крім учіння, передбачає також опанування цінностями і вміннями використовувати їх у практиці, зокрема інноваційні¹.

В освітній практиці регламентованим терміном вважають перегляд стандартів освіти не рідше, як один раз на 10 років, щоб реально, на практиці, оцінити їхню ефективність. Вітчизняні реалії дещо інші – освітні стандарти доволі часто змінюють, що пов'язано, передусім, з політичною кризою в країні, а це спричиняє зміни у владних структурах, а, отже, в новій освітній політиці. Окрім нововведень запроваджують нашвидкуруч, отож навчальні заклади, педагогічні працівники, матеріальне забезпечення педагогічного процесу не адаптовані до цих змін, що певним чином впливає на якість надання освітніх послуг. Безумовно, це стосується й проблем у змістовій частині підготовки вчителя початкової школи. Виникають труднощі і щодо невідповідності нових стандартів (або їх відсутності) реальним ресурсним можливостям вищої освіти.

Нові освітні стандарти підготовки вчителя до роботи за Концепцією «Нова школа...» потребують ретельної апробації та врахування регіональних особливостей освітніх закладів. Дієвою є відповідність науково-технічної діяльності «як напряму функціонування регіональних освітніх систем» таким ключовим властивостям, як «полісистемність, творчість, однократність, дискретність, невизначеність, кооперативність, синергійність, інтегративність, всезагальність і глобальність»².

Як зазначає А. Шевчук, сучасна стандартизація освіти повинна враховувати «територіальну специфіку розвитку освіти», а, отже, «більш конкретний підхід впровадження інновацій з прив'язкою до окремих регіонів». На думку вченого, варто «на експериментальних засадах надавати додаткову автономію мі-

¹ Markocki Z. Nauczyciel – wychowawca wobec nowej rzeczywistości edukacyjnej społeczeństwa // KU Dobrej Szkoły. Nauczyciele. Technologie kształcenia / Redakcja naukowa Czesław Prewka. Tom II // Wyższa Szkoła Humanistyczna TWP w Szczecinie, Instytut Technologii Eksplotacji. PIB, Radom, 2009. S.15–21.

² Шевчук А. В. Стандартизація освіти як важлива умова розвитку регіональних освітніх систем // Регіональна економіка. 2013. № 1. С. 107–113.

цевим органам державної влади (управлінням освіти і науки, молоді та спорту облдержадміністрацій та підпорядкованим їм структурам нижчого управлінського рівня, а також профільним структурним підрозділам органів місцевого самоврядування) щодо формулювання пропозицій із покращення стандартизованих підходів освітнього процесу, що, безумовно, розширити можливості ефективнішого використання та розвитку освітнього потенціалу регіонів з прив'язкою до інших ресурсних можливостей»¹.

Це надзвичайно важливо у підготовці майбутнього вчителя, адже існують особливості у його роботі, залежно від того, де знаходиться школа: у місті чи в сільській місцевості; на Гуцульщині, Буковині чи Покутті і т. п. Адже регіональний компонент змісту шкільної освіти є невіддільним від цілісного формування особистості дитини, її соціокультурного розвитку. Відповідно до нього педагогічні університети (факультети) адаптують і свої навчальні плани та програми підготовки вчителя.

Безперечно, у підготовці вчителя визначальним повинен бути технологічний компонент, адже ХХІ століття – це час стрімкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, формування «мережної» людини. Зокрема, Т. Пьонтек, поруч з такими важливими компетенціями сучасного педагога, як праксеологічні, комунікаційні, креативні, моральні та ін., виокремлює інформаційні². Адже майбутній педагог повинен вдосконалювати свою особистість шляхом самоосвіти, виявляти креативність у професійній діяльності.

Щодо навчально-організаційних норм, то тут обов'язковому першочерговому нормуванню (стандартизації) підлягають не стільки організаційні, скільки методологічні норми педагогіки у вищій школі. Сюди варто зачислити такі важливі основи

¹ Шевчук А. В. Стандартизація освіти як важлива умова розвитку регіональних освітніх систем // Регіональна економіка. 2013. № 1. С. 107–113.

² Piątek T. Kulturowy aspect kształcenia nauczycieli doby społeczeństwa informacyjnego // Педагогічна освіта і наука в умовах класичного університету: традиції, проблеми, перспективи : у З т. Т. 1. Підготовка педагогічних кадрів у вищій школі: виклики, проблеми, динаміка змін : зб. наук. пр. / за ред. М. Євтуха, Д. Герцюка, К. Шмідта. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2013. С. 35–43.

освіти, як упровадження елементів креативної технології навчання замість існуючої в нас репродуктивної системи, а також модульно-рейтингову організацію навчання. Нагальною є проблема уніфікації вимог до сучасного викладача вищої школи¹.

Підготовка вчителя до створення соціокультурного освітнього середовища початкової школи. У Концепції «Нова школа. Простір освітніх можливостей» зазначена необхідність формування «сучасного освітнього середовища, яке забезпечить необхідні умови, засоби і технології для навчання учнів, освітян, батьків...»². Це середовище повинно сприяти, передусім, розвитку творчості, ініціативності й самостійності учнів у пізнанні предметів і явищ навколошнього світу, готувати їх до самостійного життя, орієнтуючись на потреби кожного школяра. Отож створення освітнього середовища необхідно базувати на принципі людино-/дитиноцентризму, основою якого є духовно-моральні цінності – за В. Кременем. У ст. 6 Закону України «Про освіту» (2017) не випадкового серед зasad державної політики у сфері освіти та принципів освітньої діяльності визначено людиноцентризм³.

Водночас у сучасній освіті «недостатнім є взаємоз'язок між засвоєними знаннями і творчим розвитком особистості...», часто випадає саме розвиток і саморозвиток дитини, її особистісне і самодостатнє становлення⁴. Отож актуалізується проблема саме посилення розвивального потенціалу освітнього середовища «Нової школи».

¹ Зіньковський Ю. Ф. Стандартизація в освіті // Вісник КДУ імені Михайла Остроградського, 2010. Вип. 5 (64). Ч. 1. С. 204–207.

² Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://mon.gov.ua/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%202016/12/05/konceptziya.pdf>

³ Закон України «Про освіту»: прийнятий 05.09. 2017 р.[Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://osvita.ua/legislation/law/2231/>

⁴ Кремень В. Г. Освіта, особистість і соціальний поступ // Освіта для сучасності = Edukacja dla współczesności : зб. наук. пр. : у 2 т. / Мін-во освіти і науки України, НАПН України, НПУ імені М. П. Драгоманова, Комітет пед. наук Польської академії наук, Наукове товариство «Полща-Україна», Інститут пед. освіти і освіти дорослих НАПН України, Асоц. ректорів педуніверситетів Європи ; редкол. : В. Г. Кремень та ін. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. Т. 1. 662 с. С. 6–12.

У контексті становлення освітнього розвивального середовища вищого навчального закладу надзвичайно важливо враховувати його складові, характерні і для школи I ступеня. Зазначимо, що С. Смолюк виокремив такі компоненти сучасного розвивального освітнього середовища початкової школи:

інформаційний – наявність сучасного нормативного, навчального та організаційно-технологічного супроводу процесу формування освітнього розвивального середовища початкової школи;

психологічний – урахування індивідуальних і психічних особливостей розвитку учня в навчально-виховному процесі, орієнтування на духовно-моральні цінності у поведінці та діяльності, формування адекватного сприймання мережевого середовища, комунікативної культури учасників педагогічного процесу тощо;

просторово-предметний – урахування елементів предметно-розвивального дизайну в інтер’єрі школи I ступеня, організація просторової структури середовища, що включає його гетерогенність і складність, взаємоз'язок різних функціональних кутків (зон), мобільність і керованість середовища як засобу навчально-розвивальної комунікації вчителя, учнів та їхніх батьків; наявність сучасних мультимедійних засобів, аудіо-, відеопродукції освітньо-розвивального спрямування;

культурно-освітній – педагогічна компетентність учасників навчально-виховного процесу початкової школи, що охоплює зміст, форми, методи, інноваційні технології щодо реалізації завдань розвитку й саморозвитку зростаючої особистості на засадах соціокультури; орієнтування на соціальне замовлення, регіональні потреби, культурний потенціал краю¹.

Формування усіх цих складових освітнього середовища в новій українській школі – надзвичайно важливе завдання інноваційного вчительства. Адже сучасна школа покликана не

¹ Смолюк С. В. Організаційно-педагогічні умови становлення розвивального освітнього середовища в системі початкової освіти України (кінець ХХ – початок ХХІ ст.) : автореф. канд. пед. наук ; 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки / Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2017. 21 с.

лише «йти в ногу з життям», а їй відображати випереджувальне спрямування освіти. Професійному педагогу варто зосередити свої дії на тому, що ми формуємо «глобалістську» людину і водночас – патріота України.

Нам імпонують визначені О. Будник педагогічні принципи ефективного формування соціокультурного середовища педагогічного навчального закладу – природовідповідності (концентр "Я – природа"), культуроюдповідності (концентр "Я – культура"), гуманізації (концентр "Я – людина"), народності (концентр "Я – українець"), поліетнічності (концентр "Я – представник етнографічної групи" (подолянин, гуцул, бойко, поліщук...), полікультурності (концентр "Я – громадянин"), толерантності (концентр "Я – представник світової спільноти") та ін.¹

Отже, у цьому контексті доцільно здійснювати підготовку вчителя, здатного до комплексного формування в учнів системи умінь і навичок, необхідних для самореалізації в суспільстві, готовності бути не лише висококваліфікованим фахівцем, а, передусім, громадянином своєї держави з чіткою світоглядною позицією.

Урахування елементів соціокультури у підготовці педагога. Для сучасного університету надзвичайно важливо, щоб принцип культуровідповідності в освіті не зводився виключно до тривіальної передачі готових знань про соціокультуру, а передбачав формування національних почуттів студентства, етнічної ідентичності, розвиток креативного мислення, полікультурної компетентності та мобільності. «Інтелектуальна творчість нації зазнає розвитку тільки за умов забезпечення національною освітою безперервної передачі кращого досвіду минулого народу від покоління до покоління. І тільки таким чином національна освіта, вибраючи в себе культурні європейські та світові цінності, зможе вносити власний етнокультурний

¹ Будник О. Етновиховне середовище педагогічного навчального закладу : теоретико-методологічний аспект // Педагогіка і психологія професійної освіти. 2012. № 5. С. 175–184.

доробок у досягнення цивілізації¹. Як зазначав Г. Ващенко, «від того, що кожний народ буде вільно творити свою національну культуру, загальнолюдська культура не програє, а навпаки, виграє... Всесвітська культура складається із надбань різних народів»².

Готовності майбутнього учителя до професійної діяльності в сучасному соціокультурному середовищі вважаємо критерієм його відповідної [соціокультурної] компетентності, яка виявляється в уміннях застосувати професійні знання і навички в іносередовищі та ціннісному ставленні до виховної діяльності. Наприклад, у системі професійно-педагогічної підготовки важливе місце належить самостійній пошукуово-етнографічній діяльності студентів: дослідити особливості української вишивки свого краю; записати легенди та повір'я про походження мешканців села (міста) й визначити їхнє місце у змісті початкової освіти; вивчити маловідомі звичаї та обряди конкретного етносу, визначити їхні функції у вихованні сучасних дітей; систематизувати народну гумористичну творчість (вірші, анекдоти, небилиці, пісні, примовлянки) і проаналізувати їх соціовиховний контекст.

Під соціокультурним вихованням розуміють «процес і результат цілеспрямованого впливу на особистість з метою опанування нею знаннями загальнолюдської та національної культури, соціальними цінностями й позитивно значущими якостями. Відповідно, виховання допомагає студентові осмислити свою принадлежність до суспільності, відповідної традиції та культури, соціалізуватись та особистісно реалізуватись»³.

Ефективність професійної підготовки учителів Нової української школи до соціокультурного виховання учнів визнача-

¹ Будник О. Формування етнокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи в умовах інтегрування до європейського освітнього простору // Współczesne strategie i wyzwania edukacyjne / red. Dorota Sikora, Piotr Mazur. Chełm, 2011. S. 166–173.

² Ващенко Г. Виховання волі і характеру : підручник [для педагогів]. Київ : Школяр, 1999. 385 с.

³ Budnyk O. Education of pupil's personality in sociocultural environment of modern school // Scientific Bulletin of Chełm. 2016. № 1. 133–142 p.

ється низкою психолого-педагогічних умов: соціокультурної спрямованості освітнього середовища навчального закладу; здійснення міжпредметних зв'язків; мотиваційно-ціннісного ставлення до педагогічної діяльності в етновиховному просторі та врахування принципів гуманізації, етнізації, культуровідповідності, природовідповідності, системності, доступності, емоційності, демократизації, гармонії родинно-шкільного виховання та ін. Підготовка майбутніх педагогів до соціокультурного виховання молодших школярів передбачає, передусім, визначення рівня соціокультурної компетентності студентів щодо професійної діяльності в конкретному етносередовищі та аналіз чинників, що мають істотний вплив на її формування у вищих педагогічних навчальних закладах.

Соціокультурна мобільність майбутнього педагога. Мобільність фахівця – виклик сьогодення. Це пов'язано, передусім, з посиленням динамічності соціальних процесів у суспільстві, що потребує підвищення мобільної здатності громадян за найрізноманітнішими напрямами їх соціально-професійного функціонування. Проблема конкурентоспроможного розвитку професійної мобільності на сучасному ринку праці стосується, передусім, учителя, оскільки він відіграє роль носія навчально-наукової інформації, наставника, керівника та ін.

Мобільність майбутнього вчителя у педагогічній науці розглядають як «особистісну здатність адаптування до змін, що забезпечує стабільність розвитку фахівця та активну професійну позицію. Вона є умовою його переміщення з позиції на позицію, яке відбувається цілеспрямовано та свідомо. Що внутрішньо мобільніший педагог, то краще він орієнтується в ситуації, то швидше реалізується в соціальній та професійній ієрархії, тим різноманітнішою може бути його педагогічна діяльність»¹.

Професійна мобільність, на думку Л. Пілецької, – це складний конструкт, що одночасно характеризує: 1) якість особистості

¹ Фамілярська Л. Мобільність сучасного вчителя: теоретико-методологічний аспект // Педагогічний процес: теорія і практика. Серія : Педагогіка. 2016. № 4 (55). С. 16–20.

ті, яка забезпечує внутрішній механізм розвитку людини через сформованість ключових і загальнопрофесійних компетентностей; 2) діяльність людини, що детермінована подіями, які змінюють середовище, результатом чого слугує самореалізація людини в професії та житті; 3) процес перетворення людиною самої себе та оточуючого її професійного й життєвого середовища¹.

Важливим аспектом професійної підготовки вчителя є соціокультурна мобільність як складний процес і результат інтелектуального та культурного пізнання цінностей відповідного соціального середовища, взірців поведінки, освітніх традицій, передусім у межах професійно-педагогічної підготовки чи діяльності тощо.

Власне професійна підготовка вчителя спрямована на формування його соціокультурної самосвідомості, визначення його місця і статусу в соціокультурному середовищі. Результатом підготовки фахівця у педагогічному інституті (університеті) в соціокультурному аспекті є засвоєння студентом цілісності соціокультурного досвіду людства у відображені на особистісному рівні. Соціокультурний контекст у цьому аспекті слугує змістовою характеристикою професійно-педагогічної освіти, процес оволодіння відповідними компетентностями – відповідно, процесуальною характеристикою, а сформовані особистісні морально-духовні цінності майбутнього фахівця – результативною компонентою.

Отже, соціокультурна мобільність тісно пов'язана з процесом професіоналізації майбутнього вчителя початкової школи. «Професіоналізацію визначають як цілісний безупинний процес становлення особистості професіонала, що починається з моменту вибору професії, триває протягом усього професійного життя людини і завершується, коли людина припиняє свою

¹ Пілецька Л. С. Професійна мобільність особистості: психологічний аспект аналізу // Теоретичні і прикладні проблеми психології : зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. Луганськ : СНУ ім. В. Даля, 2013. № 3 (32). С. 197–202.

професійну діяльність»¹. У педагогічному процесі університету значну увагу доцільно приділяти розвитку професійно значущих якостей студентів, враховуючи їхній перехід на наступний рівень професіоналізму.

Виокремлюють три основні етапи професіогенезу з погляду становлення професійної «Я-концепції»: *етап орієнтації*, у процесі якого відбувається професійне самовизначення і здійснення особистістю професійного вибору, первинне планування власного професійного життя; *етап навчання*, у процесі якого здійснюється засвоєння необхідних професійних знань, умінь і навичок, професійне «дозрівання» особистості – виникає реалістичне уявлення про професійне середовище, відбувається ідентифікація з професією; *етап професійного функціонування*, що супроводжується розвитком професійної Я-концепції особистості. Будь-якому етапові професіогенезу відповідає певний результат особистісного розвитку². Це стосується й підготовки майбутнього вчителя початкових класів, у процесі якої дієвим є усвідомлене «входження» у професію як під час засвоєння теоретичних знань, так і проходження виробничої (педагогічної) практики в школі.

Підготовка вчителя початкової школи до роботи в інклюзивному класі. Надзвичайно актуальною сьогодні є проблема інклюзивної освіти. Адже у новій українській школі значну увагу приділятимуть залученню дітей з особливими освітніми потребами до навчально-виховного процесу, зокрема, запропонувати корекційно-реабілітаційні заходи, психолого-педагогічний супровід і необхідні засоби навчання³.

У Законі України «Про освіту» (2017) вперше визначено поняття «інклюзивне навчання», «інклюзивне освітнє середовище», «психолого-педагогічний супровід», «психолого-педагогічний супровід і необхідні засоби навчання»⁴.

¹ Пілецька Л. С. Мобільність як необхідна умова професійного становлення особистості // Психологія і особистість. 2015. № 2(1). 243–257 с.

² Пряжников Н. С. Профессиональное и личностное самоопределение. Москва : Институт практической психологии; Воронеж : МОДЭК, 1996. 256 с.

³ Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://mon.gov.ua/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%202016/12/05/konceptziya.pdf>

дагогічні послуги», «корекційно-розвиткові послуги (допомога)» та ін. Okрім того, статті 19 і 20 цього Закону присвячені власне проблемі надання якісних освітніх послуг для осіб з інвалідністю¹.

Незважаючи на те, що в інклюзивному класі передбачено посаду асистента (помічника) вчителя, педагог початкової школи повинен бути готовим у професійному та особистісному плані до роботи з дитиною з особливостями психофізичного розвитку.

Діяльність учителя початкових класів у загальноосвітньому закладі інтегрованої та інклюзивної орієнтації безпосередньо пов’язана з усіма членами педагогічного колективу. Першочергове завдання – це налагодження співпраці з дирекцією школи, фахівцями соціальної сфери, які допомагають у науково-методичній реалізації розвивальної та корекційно-відновлювальної роботи з учнями з особливими освітніми потребами.

У цьому контексті дієвими є особистісно орієнтовані технології, що ґрунтуються на розвивальному ефекті навчання, оптимізації управління пізнавальною діяльністю учня з урахуванням його індивідуальних особливостей. Наприклад, І. Бех виокремлює такі принципи функціонування особистісно орієнтованих технологій: 1) цілеспрямованого створення емоційно збагачених виховних ситуацій; 2) особистісно-розвивального спілкування; 3) використання співпереживання як психологічного механізму у вихованні особистості; 4) систематичного аналізу вихованцем власних і чужих учнів². Очевидно, ці принципи мають слугувати основою у створенні сучасного освітнього середовища початкової школи, передусім в інклюзивному процесі.

Головними орієнтирами соціально-педагогічної діяльності в загальноосвітній школі інтегрованої та інклюзивної орієнтації є:

- формування цілей і завдань педагогічної роботи в початковій школі;

¹ Закон України «Про освіту»: прийнятий 05.09. 2017 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://osvita.ua/legislation/law/2231/>

² Бех І. Д. Вибрані наукові праці. Виховання особистості. Чернівці : Букrek, 2015. Том 1. 840 с.

- соціально-педагогічна підтримка учнів з особливостями психофізичного розвитку з наданням допомоги в адаптації до умов шкільного життя;
- педагогічний супровід у процесі подолання негативних впливів мікрорайону на соціалізацію учнів з особливими потребами;
- створення умов для їхнього навчання, а також організація дозвілля дітей за місцем їхнього проживання;
- спільно з іншими фахівцями школи та інклузивно-ресурсним центром здійснення координації реабілітаційної, соціально-профілактичної, просвітницької, організаційної роботи, що спрямована на посилення соціалізуючого впливу загальноосвітньої школи шляхом використання діагностичних методів вивчення ступеня задоволення умовами шкільного середовища учнів з особливими потребами;
- здійснення соціально-профілактичної та педагогічної роботи з батьками учнів з особливими потребами шляхом координації соціально-педагогічного впливу школи, місцевих органів влади, громадських організацій, медичних служб у справах неповнолітніх, сім'ї та молоді;
- створення умов для культурного розвитку учнів з особливими потребами шляхом вивчення можливостей використання соціокультурного середовища школи;
- планування та проведення індивідуальної і групової роботи з учнями з особливими потребами;
- популяризація здорового способу життя серед учнів з особливими потребами¹.

Водночас маємо проблему недостатньої чисельності спеціально підготовлених педагогів для роботи в умовах інклузивної освіти в Україні, що перешкоджає реалізації особами з інвалідністю конституційного права на отримання освіти. Отож не випадково стала проблема підготовки кваліфікованих фахівців до роботи в інклузивному навчально-розвивальному середовищі, передусім у вищому навчальному закладі.

¹ Пальчевський С. С. Соціальна педагогіка : навч. посіб. Київ : Кондор, 2005. С. 352-375.

Важливими завданнями щодо такої підготовки, на думку вчених, є: формування у студентів цілісного уявлення про сутність і головні завдання інклузивної освіти; розвиток навичок здійснення індивідуального підходу в навчанні й вихованні дітей з особливими потребами; забезпечення опанування майбутніми вчителями методами міжособистісної взаємодії з батьками дітей з особливими потребами, формування навичок диференційованого викладання та оцінювання в умовах інклузивного навчання¹.

Відповідно, зміст професійної підготовки майбутнього вчителя до роботи в інклузивному класі передбачає оволодіння низкою вмінь. Зокрема, йому доведеться: розробляти індивідуальні навчальні плани та програми для дітей з особливими освітніми потребами з урахуванням індивідуальних особливостей розвитку кожної дитини; використовувати ефективні соціально-педагогічні стратегії взаємодії з різнопрофільними фахівцями та батьками учнів з особливими потребами; застосовувати адаптивні методики викладання та стандартизованого оцінювання в інклузивному процесі; налагоджувати педагогічне співробітництво з батьками школярів, котрі потребують інклузивного навчання; запобігати упередженому ставленню однолітків і педагогів школи до дітей з особливими потребами, створювати морально-психологічний комфорту класі на засадах гуманності, милосердя, співробітництва тощо².

Використання соціокультурного підходу в освіті дає підстави стверджувати, що «сучасна якісна освіта – це результат рефлексивного освоєння і медіативного перетворення соціокультурного досвіду і на цій основі інтенсивного відтворення суспільного суб'єкта, що забезпечує його існування і розвиток в динамічному і складному світі»³. Свого часу

¹ Dubkovetska I., Budnyk O., Sydoriv S. Implementing Inclusive Education in Ukraine: Problems and Perspectives // Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. Scientific Edition: Series of Social and Human Sciences 2016. Vol. 3. № 2-3. P. 99-105 (doi:10.15330/jrnu.3.2-3.99-105).

² Ibid.

³ Асмолов А. Г. Стратегия социокультурной модернизации образования: на пути к преодолению кризиса идентичности и построению гражданского общества // Вопросы образования. 2008. № 1. С. 65–86.

А. Г. Асмолов використовував поняття «соціокультурна модернізація освіти», в контексті якого освіту розглядав, з одного боку, як феномен культури, а з іншого – як систему, що характеризується соціокультурною специфікою щодо оцінки якості освіти.

Соціокультурний вимір професійної діяльності майбутнього вчителя початкової школи виявляється через: соціально-ціннісні характеристики його особистості як носія загальнолюдської, національної і особистісної професійно-педагогічної культури; готовність на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії формувати цілісну особистість молодшого школяра, здатного до самореалізації у суспільстві, в умовах певного соціокультурного середовища. Соціокультурна мобільність учителя, яка тісно пов'язана з процесом його професіоналізації, передбачає його активну діяльність щодо адаптації та прийняття цінностей того чи іншого соціально-культурного середовища. Водночас Концепція «Нова школа...» передбачає цілеспрямоване соціокультурне виховання дітей, до якого варто готувати сучасного педагога. Адже динамічні суспільні процеси, явище глобалізації, потреби формування громадянського суспільства, плекання національної самосвідомості та ідентичності зумовлюють зацікавлення громадськості до окреслених питань, а, отже, і вчительства.

Надважливе завдання (сьогодення) – це підготовка вчителя до проектування сучасного освітнього середовища нової української школи, яке сприятиме розвитку креативності, ініціативності, самостійності, творчих здібностей та інтересів учнів початкової школи. Для цього необхідно передбачити у стандартах підготовки фахівця початкової освіти відповідні стратегії щодо спрямування вищих шкіл в окресленому напрямі на створення інноваційного освітнього простору – системний процес упровадження інформаційно-комунікаційних технологій під час викладання різних педагогічних дисциплін, розроблення відповідних електронних ресурсів, створення дослідницьких лабораторій, онлайн-курсів та ін. Значну увагу необхідно приділяти дизайну освітнього середовища школи, зорієнтованої на стимулювання навчально-пізнавальних інтересів учнів, залучення їх до навчання шляхом дослідницьких пошуків, підвищення мотивації учнів тощо.

Однією з головних функцій сучасного вчителя, який може працювати в умовах інклюзивної освіти, є формування позитивної громадської думки щодо толерантного ставлення до осіб з особливостями психофізичного розвитку, здійснення роз'яснювальної роботи серед батьків щодо сутності та змісту інклюзивної освіти, залучення до висвітлення окреслених проблем засобів масової інформації, волонтерських організацій, робота в місцевій громаді, що сприятиме успішній інтеграції дітей з інвалідністю до навчальних закладів різних типів, передусім початкової школи. Важливим у цьому аспекті є врахуванням соціокультурних і регіональних особливостей у педагогічному процесі в інклюзивному класі, що уможливить органічне зацікавлення дітей навчально-пізнавальною інформацією у поєднанні з активними методами викладання на задачах толерантності та партнерства.

Перспективи подальших розвідок у зазначеному напрямі. Подальшого наукового дослідження потребує пошук шляхів для розв'язання проблеми підготовки майбутнього вчителя до соціокультурного виховання молодого покоління; опанування інноваційними методиками та інструментами викладання в новій українській школі; розвиток креативності майбутніх фахівців і привчання їх до роботи в команді; вдосконалення теоретико-методичної готовності до роботи з учнями з особливими освітніми потребами з урахуванням соціокультурної ситуації, регіональних особливостей щодо надання освітніх послуг тощо.

1.4. Соціокультурна мобільність як складова соціальної мобільності педагога

Інноваційність життя, притаманна сучасному суспільству, спонукає до врахування тенденцій його розвитку у процесі педагогічної діяльності. Це передбачає оволодіння педагогом новими знаннями, технологіями, підлаштуваннями під новий зміст навчання через зміну поглядів, інтересів, цінностей, а